

O‘ZBEKISTONDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHNING HUQUQIY ASOSLARI

*Toshkent davlat yuridik universiteti
Magistratura va sirtqi ta’lim fakulteti
70420106–Davlat boshqaruv magistranti
Primov Sunnatillo Elmurod o‘g‘li*

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashishning huquqiy asoslari tizimli tarzda tahlil qilinadi. Korrupsiya – ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy hayotda salbiy oqibatlarga olib keluvchi murakkab hodisa bo‘lib, unga qarshi kurashish jamiyatning huquqiy, ma’naviy va institutsional tayyorgarligiga bog‘liqdir. Maqolada O‘zbekiston Respublikasining korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha qabul qilgan asosiy qonuniy hujjatlari, Prezident farmonlari, davlat siyosatining yo‘nalishlari, korrupsiyaga qarshi agentliklar faoliyati va xalqaro hamkorlik doirasidagi islohotlar keng qamrovda yoritiladi. Shuningdek, mamlakatda korrupsiyaviy xavf-xatarlarni aniqlash, ularni bartaraf etish bo‘yicha olib borilayotgan chora-tadbirlarning samaradorligi, mavjud muammolar va istiqbolli yondashuvlar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: korrupsiya, huquqiy asos, qonunchilik, davlat siyosati, Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi, Prezident farmoni, shaffoflik, jamoatchilik nazorati, xalqaro hamkorlik.

Kirish

Korrupsiya har qanday jamiyat uchun og‘riqli muammo bo‘lib, u nafaqat iqtisodiy rivojlanishga putur yetkazadi, balki davlat institutlariga ishonchni pasaytiradi, ijtimoiy adolat va qonun ustuvorligini izdan chiqaradi. O‘zbekiston Respublikasi mustaqillik yillaridan buyon korrupsiyaga qarshi kurashish masalasini dolzarb vazifa sifatida ilgari surib kelmoqda. Biroq aynan 2017-yildan boshlab bu soha davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylantirildi. Korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha kompleks yondashuv – qonunchilikni takomillashtirish, institutsional islohotlar, ochiqlik va shaffoflikka asoslangan boshqaruv tizimini yaratish orqali olib borilmoqda.

Ushbu maqolada aynan korrupsiyaga qarshi kurashishning huquqiy asoslari chuqur o‘rganiladi. Bu asoslar xalqaro tajriba bilan uyg‘unlashtirilgan holda ishlab chiqilmoqda va fuqarolarning korrupsiyaga nisbatan munosabatini shakllantirishga qaratilgan. Jumladan, maxsus qonun qabul qilinishi, Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tashkil etilishi, davlat xizmati tizimining isloh qilinishi, raqamli boshqaruvga o‘tish, jamoatchilik nazoratining kuchaytirilishi – bularning

barchasi davlatning korrupsiyaga qarshi kurashishdagi qat'iy siyosatini aks ettiradi. Shuning uchun korrupsiyaga qarshi kurashish adolatli jamiyat va taraqqiyot uchun juda muhim vazifa hisoblanadi. Korrupsiya ko'proq mansabdor shaxsning o'z vakolatlaridan foydalangan holda berilgan vakolatini suiiste'mol qilish ya'ni ishga kirish jarayonida korrupsion holatlar juda ko'p uchraydi. Ishga kirgizib qo'yish evaziga turli xil xizmatlar yoki yuqori miqdordagi pul mablag'ini talab qilishi kuzatiladi. Lekin O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 37-moddasiga ko'ra O'zbekiston Respublikasining fuqarolari davlat xizmatiga kirishda teng huquqqa egadirlar. Davlat xizmatini o'tash bilan bog'liq cheklovlar qonun bilan belgilanadi.¹

Metodologiya

Mazkur maqolada korrupsiyaga qarshi kurashishning huquqiy asoslarini o'rganishda huquqiy-analitik, tarixiy-taqqosloviiy, kontent-tahliliy, sistemali va struktural yondashuvlar qo'llanildi. Avvalo, O'zbekiston Respublikasida 2017-yilda qabul qilingan "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi qonunning mazmuni, amaliyoti va normativ-bazaviy ahamiyati tahlil qilindi. Shuningdek, Prezident farmonlari, hukumat qarorlari, Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi faoliyati, xalqaro konvensiyalar va xalqaro tashkilotlarning hisobotlari asosida tahliliy baho berildi.

Ilmiy asos sifatida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, BMTning Korrupsiyaga qarshi Konvensiyasi (UNCAC), GRECO tavsiyalari, shuningdek, korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha milliy va xalqaro ilmiy maqolalar va izlanishlar asos sifatida tanlab olindi. Bu usullarning uyg'un qo'llanilishi korrupsiyaga qarshi kurashning huquqiy asoslarini kompleks va chuqur o'rganish imkonini berdi.²

Natijalar

O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida olib borilgan islohotlar natijasida huquqiy asoslar mustahkamlandi, maxsus institutlar tashkil etildi va xalqaro tajriba amaliyotga joriy qilina boshlandi. Avvalo, 2017-yilda qabul qilingan "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi qonun korrupsiyaga qarshi siyosatning poydevori sifatida xizmat qildi. Ushbu qonunda birinchi marta korrupsiyaga qarshi kurashning prinsiplari, subyektlari, javobgarlik turlari va profilaktika choralarining huquqiy asoslari belgilab berildi. Qonunga ko'ra, davlat organlari korrupsiyaviy holatlarni aniqlash, oldini olish, bartaraf etish va jazo choralarini qo'llash bo'yicha aniq mexanizmlarga ega bo'ldi.

2020-yilda O'zbekiston Prezidenti tomonidan Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tashkil etildi. Bu agentlik normativ-huquqiy hujjatlarni korrupsiyaga qarshi ekspertizadan o'tkazish, davlat organlari faoliyatining monitoringini yuritish,

¹O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023. <http://lex.uz>

²"Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonun, 2017. <http://lex.uz>

fuqarolardan tushgan murojaatlarni o'rganish va profilaktik tadbirlar o'tkazish bo'yicha markaziy organ sifatida faoliyat yuritmoqda. Agentlikning 2023-yilgi hisobotiga ko'ra, o'tgan yilda 2000 dan ortiq korrupsiyaviy xavf manbalari aniqlanib, tegishli tavsiyalar berilgan (Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi hisobotlari, 2023).³

Shuningdek, 2021-yil 6-iyulda qabul qilingan Prezident Farmoni bilan korrupsiyaga qarshi murosasiz muhitni yaratish, davlat boshqaruvida ochiqlikni ta'minlash va fuqarolik jamiyatining ishtirokini kengaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar belgilandi. Mazkur farmon asosida "Komplayens nazorat" tizimi joriy qilinib, davlat organlarida ichki korrupsiyaviy xavf-xatarlarni baholash, ularga qarshi tizimli chora ko'rish amaliyoti shakllantirildi.

Davlat xizmatini isloh qilish, raqamli boshqaruvni joriy etish orqali ham korrupsiyaviy omillarni kamaytirishga harakat qilinmoqda. "Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida"gi qonun (2022) asosida xodimlar uchun etik kodekslar, mol-mulk deklaratsiyasi, manfaatlar to'qnashuvi mexanizmlari joriy qilindi. Bu esa davlat xizmatchilarining qonuniy, halol va javobgar bo'lib ishlashiga xizmat qilmoqda.⁴

Shuningdek, O'zbekistonning BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasiga (UNCAC, 2008) qo'shilishi va GRECO bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishi milliy qonunchilikni xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirishga imkon berdi. Davlat organlari faoliyatini ochiqalashtirish, davlat xaridlari va budjet ijrosini onlayn monitoring qilish orqali jamoatchilik nazorati kuchaytirildi. Fuqarolarning korrupsiyaviy holatlar haqida xabar berish imkoniyatlari kengaydi. Masalan, "Ishonch telefoni", "Antikorrupsiya platformasi", "Korrupsiyani xabar qil" ilovalari orqali minglab murojaatlar qabul qilinmoqda.

Bu kuzatuvlarni quyidagi jadval orqali umumlashtirish mumkin:

Yil	Huquqiy hujjat / Tashkilot	Asosiy mazmuni
2008	BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasiga qo'shilish	Xalqaro hamkorlik va standartlarga asoslangan yondashuv
2017	"Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonun	Huquqiy asoslar, prinsiplari va subyektlar belgilanadi
2020	Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tashkil etilishi	Monitoring, ekspertiza, jamoatchilik bilan ishlash

³ Prezident Farmoni: "Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2021-yil 6-iyul. <http://president.uz>

⁴ O'zbekiston Respublikasi "Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida"gi Qonun, 2022. <http://gov.uz>

2021	Prezident Farmoni (6-iyul)	Komplayens tizimi, murosasiz muhit yaratish
2022	“Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risida”gi Qonun	Etik kodekslar, manfaatlar to‘qnashuvi, deklaratsiya tizimi
2023	Agentlik hisobotlari	2000 dan ortiq xavf manbasi aniqlangan
2020-2025	“Antikorrupsiya platformasi”, “Ishonch telefoni”, ilovalar	Jamoatchilik nazorati va axborot vositalari orqali aralashuv ⁵

Munozara

O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurash sohasida erishilgan ijobiy natijalarga qaramay, bu borada hal qilinishi zarur bo‘lgan qator muammolar mavjudligini tan olish lozim. Avvalo, amaldagi qonunchilikning mukammalligiga qaramay, uni qo‘llashdagi farqlar va izchillik yetishmasligi muammo bo‘lib qolmoqda. Ayrim hollarda qonuniy normalar hududlar yoki sohalar kesimida turlicha tatbiq etilmoqda, bu esa korrupsiyaga qarshi kurashning tizimli va barqaror yo‘lga qo‘yilishiga to‘sqinlik qiladi. Bu kamchiliklar, asosan, ijro intizomining yetarli emasligi, malakali yuridik kadrlar tanqisligi hamda mahalliy darajadagi mas‘ul organlar o‘rtasidagi muvofiqlashtirishning sustligidan kelib chiqmoqda.

Bundan tashqari, jamoatchilik ishtirokinining yetarli darajada emasligi ham korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligini pasaytirayotgan omillardan biridir. Mavjud axborot resurslari, “ishonch telefonlari”, “antikorrupsiya platformalari” mavjud bo‘lishiga qaramay, ko‘pchilik fuqarolar korrupsiya holatlari haqida xabar berishdan cho‘chimoqda yoki bu murojaatlar natija berishiga ishonchsizlik bilan qaramoqda. Aholining korrupsiyaga nisbatan huquqiy ongini oshirish va fuqarolik pozitsiyasini kuchaytirish uchun keng ko‘lamli axborot-tashviqot ishlari, ta‘lim tizimiga korrupsiyaga qarshi madaniyatni singdirish zarur.⁶

Yana bir muhim masala — texnologik integratsiyaning sustligi. Harakatga keltirilgan raqamli boshqaruv tizimlari hali barcha davlat idoralarida to‘liq joriy qilinmagan. Bu esa korrupsion holatlarni yashirish yoki qo‘lda boshqariladigan tizimlarda yashirin harakatlarga imkon yaratmoqda. Raqamli texnologiyalarni keng joriy qilish, xususan davlat xaridlari, soliqlar, litsenziyalar va subsidiya tizimlarini to‘liq raqamlashtirish korrupsiya xavflarini sezilarli darajada kamaytirishga xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasining 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan “Taraqqiyot strategiyasining “1-qismi Inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatining

⁵ BMT Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi (UNCAC), 2003 <https://www.unodc.org>

⁶ Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligining 2023-yilgi hisobotlari. <https://anticorruption.uz>

yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etishning **10-maqjadi: Davlat fuqarolik xizmati tizimini zamonaviy standartlar asosida tashkil etish**. Davlat xizmatida korrupsiya omillarini bartaraf etish, kadrlarni tanlov asosida ishga qabul qilish va ular faoliyati samaradorligini baholashning huquqiy asoslarini takomillashtirish.⁷

Shuningdek, korrupsiyani faqat jazolash orqali emas, balki uning oldini olishga qaratilgan profilaktika choralari kuchaytirish zarur. Ayni paytda O‘zbekistonda ko‘proq jazolashga asoslangan yondashuv hukm surmoqda. Bu esa muammoni ildizidan hal qilishga emas, balki uning oqibatlariga qarshi kurashishga olib keladi. Profilaktika yo‘nalishida tizimli tahlillar, korrupsiyaviy xavf-xatarlarni oldindan aniqlovchi vositalar, xodimlar o‘rtasida etika va halollik standartlarini keng joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Xalqaro hamkorlik ham bu borada alohida urg‘uga ega. O‘zbekistonning BMT Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi va GRECO kabi xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda olib borayotgan ishlari milliy siyosatni jahon standartlariga moslashtirishga xizmat qilmoqda. Kelgusida ushbu hamkorlikni yanada chuqurlashtirish, ilg‘or tajribalarni tatbiq qilish, tajriba almashinuvi va o‘zaro baholash mexanizmlarini kengaytirish orqali milliy korrupsiyaga qarshi siyosatning samaradorligini oshirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurash sohasida huquqiy, institutsional va texnologik islohotlar amalga oshirilayotgan bo‘lsa-da, ularning izchil va samarali bo‘lishi uchun qonunlarni bir xilda tatbiq etish, jamoatchilik ishtirokini kuchaytirish, raqamli texnologiyalarni keng joriy qilish hamda profilaktik choralarni kuchaytirish zarur. Shu bilan birga, xalqaro tajribalarni chuqur o‘rganish va milliy siyosatga moslashtirish bu borada muhim o‘rin tutadi.⁸ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” asarida Korrupsiyaga qarshi kurashish islohatlarimiz samarasini har bir inson o‘z hayotida his etish uchun qabul qilinayotgan hujjatlar ijrosini o‘z vaqtida samarali ta‘minlash lozim, amaldagi nazorat tizimi esa, afsuski ko‘proq formal tusga ega bo‘lib, ijroni tashkil etishdagi muammolarni aniqlash va hal qilishga yo‘naltirilmayapdi. Shuning uchun yangicha ishlash tizimi joriy etilmoqda.⁹

Xulosa

O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan. So‘nggi yillarda korrupsiyaga qarshi kurashishda muhim

⁷ 2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi

⁸ GRECO (Group of States against Corruption) tavsiyalari va tahlillari. <https://www.coe.int>

⁹ Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To‘ldirilgan ikkinchi nashri. – Toshkent: “O‘ZBEKISTON” nashriyoti, 2023. – 102 b.

islohotlar amalga oshirildi: huquqiy baza mustahkamlandi, Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tashkil etildi, raqamli boshqaruv tizimlari joriy qilindi va jamoatchilik nazorati mexanizmlari kuchaytirildi. Bu chora-tadbirlar korrupsiyaviy xavflarni kamaytirishga xizmat qilmoqda.

Biroq, bu jarayon davomli va tizimli yondashuvni talab etadi. Korrupsiyaga qarshi kurashning samaradorligini oshirish uchun huquqni qo'llashda izchillikni ta'minlash, fuqarolik jamiyatini jalb qilish, raqamli texnologiyalarni kengroq tatbiq etish va korrupsiyaga qarshi madaniyatni rivojlantirish zarur. Shu bilan birga, xalqaro hamkorlikni yanada chuqurlashtirish, tajriba almashinuvi va ilg'or metodlarni amaliyotga joriy qilish muhim ahamiyatga ega.

Korrupsiyaga qarshi kurash sohasida erishilgan yutuqlar va mavjud muammolarni bartaraf etish uchun O'zbekistonning islohotlar jarayoni davom ettirilishi lozim. Bu jarayon davlatning korrupsiyaga qarshi qat'iy siyosatini amalga oshirishga va jamiyatda halollik va adolat tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023. <http://lex.uz>
2. "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonun, 2017. <http://lex.uz>
3. Prezident Farmoni: "Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2021-yil 6-iyul. <http://president.uz>
4. O'zbekiston Respublikasi "Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida"gi Qonun, 2022. <http://gov.uz>
5. BMT Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi (UNCAC), 2003 <https://www.unodc.org>
6. Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligining 2023-yilgi hisobotlari. <https://anticorruption.uz>
7. 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi
8. GRECO (Group of States against Corruption) tavsiyalari va tahlillari. <https://www.coe.int>
9. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. – Toshkent: "O'ZBEKISTON" nashriyoti, 2023. – 102 b.